

Класифікація гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції

Classification of the guarantees of administrative and legal insurance of the rights and freedoms of citizens in the sphere of preventing and combating of corruption

В.М. Довжанин

Ключові слова:

запобігання та протидія корупції, боротьба з корупцією, адміністративна реформа, права й свободи людини, гарантії забезпечення прав і свобод громадян, класифікація гарантій забезпечення прав і свобод громадян, гарантії забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Key words:

preventing and combating of corruption, fight against corruption, administrative reform, human rights and freedoms, guaranties of insurance of the rights and freedoms of citizens, classification of the guaranties of insurance of the rights and freedoms of citizens, guarantees the rights and freedoms of citizens on preventing and combating corruption.

Постановка проблеми. У контексті сучасних євроінтеграційних процесів, адміністративної реформи, розвитку України як правової й демократичної держави, потреби боротьби з корупцією в сучасній Україні, розвитку громадянського суспільства, реформування законодавства України про боротьбу з корупцією важливого значення набуває дослідження проблематики класифікації гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Дослідження класифікації гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції має важливе практичне значення для подальшого вдосконалення законодавства України про боротьбу з корупцією, а також для запобігання та протидії корупції в діяльності уповноважених суб'єктів. Унаслідок цього дослідження проблематики класифікації гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції є важливим для розвитку науки адміністративного права.

Мета статті – охарактеризувати класифікацію гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити основні критерії класифікації гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції; здійснити класифікацію гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції; охарактеризувати загальні та спеціальні гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції.

Стан дослідження. Проблематика класифікації гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є актуальною, а окремі її аспекти були предметом дослідження багатьох сучасних науковців, зокрема й В. Авер'янова, М. Колеснікова, Я. Лазура, Е. Олефіренка, О. Пабата.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних і найважливіших ознак правової, соціальної, демократичної держави є визнання, дотримання й захист життєво важливих для кожної людини прав і свобод. Тому в державах створені й функціонують засоби та механізми забезпечення прав і свобод людини, відновлення порушених прав та відшкодування шкоди, заподіяної особі.

Важливе місце в механізмі забезпечення прав і свобод людини й громадянина держави посідають гарантії. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян містить широку й розгалужену систему гарантій, які є головними чинниками забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу громадянина в Україні. Як зазначає Я. Лазур, одна з вирішальних переваг демократії в цілому, усіх її елементів, прав і свобод виражається в реальності гарантій забезпечення прав і свобод громадян. Реальність означає таке становище прав і свобод, коли кожний громадянин не лише за законом, а й фактично наділяється цими правами та свободами, може за власною волею як у суспільних, так і в особистих інтересах користуватися й розпоряджатися наявними в нього можливостями, захищати їх від порушень та вимагати від компетентних органів відновлення цих прав. Ця реальність прав і свобод громадян забезпечується цілою системою різноманітних економічних, соціальних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших гарантій¹.

У сфері запобігання й протидії корупції система гарантій, яку встановлено державою, істотно не відрізняється від загальної системи гарантій забезпечення прав і свобод. Так, за сферою дії гарантії поділяються на внутрішньодержавні (національні) та міжнародні; за способом викладення – на прості, складні та змішані; за підставою правового становища особи – на загальні, спеціальні та індивідуальні.

Найбільш поширеною класифікацією гарантій забезпечення прав і свобод є їх поділ на загальні, спеціальні та індивідуальні гарантії. До системи загальних гарантій належать політичні, економічні, соціальні й ідеологічні гарантії. До спеціальних гарантій належать юридичні адміністративно-правові гарантії.

Проаналізуємо **загальні гарантії** адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції.

Економічні гарантії полягають у створенні гідних умов життя громадянам країни, забезпеченні стабільної й ефективної роботи промисловості, стабілізації курсу національної валюти, підвищенні заробітної плати, соціальних виплат, забезпеченні добробуту населення тощо. Суть економічних гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції зводиться до того, що належне гарантування прав і свобод у цій сфері забезпечується належним рівнем оплати праці посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, до створення цієї категорії службовців таких матеріальних умов роботи й майбутнього пенсійного забезпечення, які усунуть ризики корупційних правопорушень.

Політичні гарантії – це наявність розвиненої системи народовладдя, реальної можливості особи брати участь в управлінні державою безпосередньо або через представницькі органи. На думку Ж. Пустовіт, політичні гарантії передбачають пріоритет особи й громадянина в суспільстві та державі, політичний плюралізм, визнання прав і свобод людини й громадянина вищою цінністю. Політичні гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції передбачають можливість громадянина вступати в правовідносини з державою на рівних умовах. Політичними гарантіями є можливість створення громадянами об'єднань громадян і політичних партій, формування в Україні громадянського суспільства, засвоєння положення про людину як основну цінність у державі та розуміння державними службовцями того, що вони представляють державу у відносинах із суспільством та його інституціями².

Ідеологічними (духовно-моральними) гарантіями є ідеологічна багатоманітність, заборона монополізації ідеології, заборона релігійної й расової ворожнечі, демократична громадська думка, загальнодоступність і безоплатність освіти, доступ до інформації тощо. У ст. 15 Конституції України³ закріплено політичну, економічну й ідеологічну багатоманітність і неможливість визнання державою будь-якої ідеології як обов'язкової. Ідеологічні гарантії також полягають у забезпеченні державою ідеологічної багатоманітності, забороні цензури та недопущенні визнання певної ідеології обов'язковою.

Соціальні гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції полягають у забезпеченні соціальної захищеності як громадян, так і працівників державних установ та організацій, органів місцевого самоврядування. У межах дослідження соціальні га-

¹ Лазур Я. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Я. Лазур ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2011. – С. 213.

² Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – С. 10.

³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 15.

рантії розуміємо як надання пільг державним службовцям, доплати за внесок у розвиток державної служби, за навантаження тощо.

Вказані загальні гарантії в юридичній літературі часто називають гарантіями-умовами, оскільки вони є передумовами реалізації прав і свобод громадян. В основі такого твердження лежить переконання, що економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та юридичні гарантії самі по собі не можуть забезпечити таку реалізацію прав і свобод громадян, у якій будуть зацікавленими держава та окремі індивіди. З іншого боку, не варто стверджувати, що ці гарантії не здатні повністю забезпечувати права й свободи громадян. Крім того, економічні, політичні, ідеологічні, соціальні, а також юридичні гарантії є взаємопов'язаними та складають єдину систему, тому що політичні гарантії постають з економічних, ідеологічні – з політичних. У свою чергу спеціальні гарантії лише тоді можуть бути ефективними, коли вони відображають реальні й діючі економічні, політичні, соціальні, ідеологічні процеси в суспільстві. Із цього постає, що ефективність гарантій прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції зрештою зумовлюється всією системою адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини й громадянина.

Спеціальні гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції – це юридичні гарантії, які є гарантіями-засобами, оскільки здатні безпосередньо, оперативно й ефективно забезпечити реалізацію прав громадян. Саме тому в юридичній літературі вони розглядаються як конкретні, власне гарантії реалізації⁴.

Юридичні гарантії уособлюють систему юридичних засобів і способів охорони та забезпечення прав людини й громадянина, обов'язок держави забезпечити особі права на судовий захист та інші способи забезпечення, не заборонені законом, а також право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. Юридичні гарантії стосуються насамперед правотворчої діяльності держави, способів закріплення прав людини та принципів дії норм, що їх фіксують, визначення порядку реалізації прав, форм їх охорони. Ми згодні з Я. Лазуром, який вважає, що юридичні гарантії прав людини поділяються на гарантії реалізації прав, гарантії охорони прав, гарантії забезпечення прав.

Гарантії охорони – це встановлення меж здійснення прав і свобод, їх конкретизація в законодавстві; встановлення процедур, засобів заохочення, стимулювання, пільг для ініціативної реалізації прав; встановлення засобів профілактики й запобігання правопорушенням. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян – це конституційний нагляд, контроль, відповідальність правопорушника; встановлення заходів відповідальності винних за порушення прав і свобод громадян; встановлення заходів захисту прав, відновлення порушеного права⁵.

Юридичні гарантії складають велику групу гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції. Вони являють собою сукупність закріплених в адміністративно-правових нормах засобів (умов, способів), а також включають організаційно-правову діяльність щодо їх застосування, спрямовану на забезпечення реалізації й охорони суб'єктивних прав громадян. В. Кожухін до змісту юридичних гарантій відносить не лише правові норми, а й діяльність органів державної влади, на які покладено обов'язок забезпечувати реалізацію прав і свобод⁶.

Юридичні гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції можуть розподілятися на нормативні, інституційно-організаційні та організаційно-правові гарантії.

Нормативні гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян (у тому числі у сфері запобігання й протидії корупції) – це передбачені нормами матеріального та процесуального права юридичні засоби забезпечення реалізації, охорони й захисту прав, свобод та обов'язків. Таким чином, відмінною рисою цих гарантій є те, що вони встановлюються в актах законодавства. Відповідно, нормативні гарантії забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції встановлюються як у загальних адміністративно-правових актах, так і в спеціальних антикорупційних нормативно-правових актах.

⁴ Боброва Н. Гарантии реализации государственно-правовых норм / Н. Боброва. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1984. – С. 30.

⁵ Лазур Я. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Я. Лазур ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2011. – С. 215.

⁶ Кожухін В. Право звернення громадян як гарантія забезпечення їх прав і свобод / В. Кожухін // Держава і регіони. – 2007. – № 3 – С. 5.

Нормативні юридичні гарантії поділяються на такі різновиди:

- 1) за характером юридичних норм – на матеріальні, закріплені в нормах матеріального права, та процесуальні, закріплені в нормах процесуального права;
- 2) за сферою дії – на міжнародні, тобто ті, що визнаються міжнародним співтовариством і закріплюються в міжнародних угодах, конвенціях та інших актах, та внутрішні, тобто закріплені в актах національного законодавства;
- 3) за процесуальним закріпленням – на конституційні, тобто визначені Конституцією України й гарантовані нею, що слугують орієнтиром для забезпечення прав і свобод громадян, та галузеві, що містяться в спеціальних галузевих нормативних актах. Різновидом галузевих нормативних юридичних гарантій є гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції, закріплені в спеціальних антикорупційних нормативних актах⁷.

Щодо наведеної класифікації нормативних юридичних гарантій на матеріальні та процесуальні слід зазначити, що матеріальні нормативні гарантії визначаються як сукупність правомочностей громадян, а також засобів правового забезпечення їх охорони й захисту в процесі реалізації. Взаємодіючи й доповнюючи одне одного, матеріальні та процесуальні юридичні гарантії створюють можливість реального здійснення права. Через відсутність однієї із цих категорій проголошене право часто стає декларацією, оскільки його реалізація залежить від волі сторін. Процесуальні гарантії у сфері державного управління, з одного боку, розглядаються як система правових способів і засобів, встановлених законом для забезпечення належного виконання своїх функцій органами, що мають державно-владні повноваження. З іншого боку, ці гарантії дають усім учасникам управлінських відносин можливість реалізувати свої обов'язки та використати надані їм права⁸.

На думку І. Чубенко, процесуальні нормативні юридичні гарантії – це передбачені адміністративним правом спеціальні процедурні правила реалізації прав, а також порядок їх охорони й захисту в разі порушення⁹. У сфері запобігання та протидії корупції суть процесуальних гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян проявляється в забезпеченні належної процедурної можливості реалізації й захисту прав і свобод громадян від негативних наслідків корупційних правопорушень.

На думку О. Пабата, адміністративно-процесуальні гарантії прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції можна поділити на такі типи:

- адміністративно-процесуальні гарантії прав і свобод громадян, що забезпечують належне функціонування державного управління (порядок реалізації права громадян на звернення, судовий контроль, нагляд прокуратури, здійснення контролю інспекціями, радами, комісіями тощо);
- адміністративно-процесуальні гарантії, що забезпечують динаміку адміністративного процесу щодо реалізації прав і свобод громадян (гарантований правовий захист із боку суб'єктів, наділених контрольними повноваженнями (адміністративно-процесуальний контроль); процедура внутрішнього розгляду скарг та апеляція в інстанційному порядку; процесуальна діяльність суб'єктів, що представляють інтереси громадян (адвокат, законний представник); визначений порядок реалізації відповідальності посадових осіб адміністративних органів; процесуальні строки; комплекс процесуальних прав (активна діяльність громадян щодо здійснення своїх прав)). На думку О. Пабата, наведені гарантії становлять окрему самостійну гарантію прав і свобод громадян – наявність достатньої адміністративної процедури¹⁰.

Процесуальні гарантії відрізняються від матеріальних гарантій і наділяються специфічними ознаками. Б. Мартиненко переконує, що адміністративно-процесуальні гарантії під час захисту прав громадян у юрисдикційних провадженнях, які, на нашу думку, поширюються також на сферу запобігання й протидії корупції, мають такі характерні особливості:

⁷ Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – С. 185.

⁸ Пабат О. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Пабат; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2008. – С. 10.

⁹ Чубенко І. Протидія корупції як засіб захисту прав і свобод людини і громадянина / І. Чубенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nads.gov.ua/document/42106/1_2004_4yubenko.doc.

¹⁰ Пабат О. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Пабат; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2008. – С. 10–11.

- 1) обмеженість процесуальної компетенції суб'єктів юрисдикції, тобто система суб'єктів, які накладають стягнення, чітко визначається нормативно-правовими актами. Рішення таких суб'єктів мають прийматися винятково відповідно до компетенції цього суб'єкта та під час виконання ним своїх службових обов'язків¹¹;
- 2) процесуальна регламентація реалізації майнових прав в адміністративному процесі, що закріплюється в ст. 40 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹²;
- 3) регламентація діяльності щодо доказування. На думку автора, ілюстрацією цієї риси процесуальних гарантій є положення ч. 2 ст. 71 Кодексу адміністративного судочинства України¹³, у якій зазначається, що в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову;
- 4) регламентоване процесуальними нормами право на оскарження рішення до вищої інстанції. Так, у преамбулі Закону України «Про звернення громадян»¹⁴ зазначається також, що цей закон регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів;
- 5) процесуальна регламентація права на оскарження рішення до адміністративного суду.

Особливістю гарантій забезпечення прав і свобод людини й громадянина, на думку Ю. Тодика та В. Серьогіна, є їхня гласність. Автори переконані, що гласність має важливе значення в загальному механізмі забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина. Негативним чином на гласність впливають насамперед закритість влади від суспільства та відсутність права на інформацію¹⁵. Принцип гласності виступає однією з гарантій забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції, оскільки за його допомогою встановлюється доступ громадян до інформації, що стосується діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо запобігання й протидії корупції.

Особливою рисою нормативних юридичних гарантій є юридична відповідальність. Вона може проявлятися в різноманітних формах, однією з яких є відшкодування завданої шкоди (як вид юридичної відповідальності). Відшкодування завданої шкоди особою, яка вчинила корупційне правопорушення, передбачається міжнародними нормативно-правовими актами, а саме Цивільною конвенцією про боротьбу з корупцією¹⁶ від 4 листопада 1999 року. У ній передбачається обов'язок кожної сторони конвенції забезпечити наявність у внутрішньому законодавстві норм, відповідно до яких особам, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, надається право на порушення судової справи з метою отримання повної компенсації за заподіяну шкоду. Така компенсація може охоплювати матеріальні збитки, втрачену вигоду та немайнову шкоду. Наявність положень про обов'язкове відшкодування шкоди, що була завдана внаслідок вчинення корупційного правопорушення, є свого роду гарантією адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції.

З іншого боку, можливі випадки, коли особу виправдано в скоєнні корупційного правопорушення. У такому разі ця особа має право на відшкодування шкоди, завданої внаслідок незаконного притягнення до відповідальності. Нормативно-правовою базою для відшкодування завданої шкоди є Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду»¹⁷.

З огляду на викладене суть відшкодування заподіяної шкоди як гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції полягає в такому:

¹¹ Мартиненко Б. Права і свободи громадян у юрисдикційних провадженнях: адміністративно-процесуальні гарантії / Б. Мартиненко // Право України. – 2006. – № 11. – С. 18.

¹² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 40.

¹³ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–37. – Ст. 71.

¹⁴ Про звернення громадян : Закон України від 12 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.

¹⁵ Тодика Ю. Конституційний принцип гласності як гарантія основних прав і свобод громадян / Ю. Тодика, В. Серьогін // Право України. – 1998. – № 6. – С. 23.

¹⁶ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

¹⁷ Про порядок відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду : Закон України від 1 грудня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 1. – Ст. 1.

- 1) особа, якій завдано шкоду внаслідок корупційного правопорушення, має право на її відшкодування;
- 2) особа, яку незаконно притягнули до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення, яке вона не вчиняла, має право на відшкодування шкоди, завданої внаслідок таких дій.

Другу групу юридичних гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції складають інституційно-організаційні гарантії. Цей вид гарантій реалізується через діяльність органів державної влади, які наділяються функціями та повноваженнями щодо організації й здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян¹⁸.

Залежно від суб'єктів інституційно-організаційні гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини й громадянина можуть поділятися на державні та громадські. Нами вже встановлено роль державних інституцій у гарантуванні забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції. Що стосується громадських організацій, то, на нашу думку, громадський контроль за забезпеченням прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції є дуже дієвим та ефективним способом моніторингу за станом забезпечення тих чи інших прав і свобод, який водночас недостатньо добре розвинений в Україні. На жаль, в Україні об'єднання громадян не мають реальних механізмів здійснення громадського контролю за станом забезпечення прав і свобод людини й громадянина, що, враховуючи пасивну поведінку частини населення, не дозволяє досягти рівня розвитку та впливу, який подібні організації мають у країнах-членах Європейського Союзу.

Важливим елементом у механізмі гарантування адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є постійний моніторинг за станом дотримання прав і свобод людини й громадянина в Україні. Результати таких моніторингових і комплексних оцінок стану дотримання й захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні представляє у Верховній Раді України у вигляді щорічних доповідей Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Особливе значення щорічної доповіді полягає в тому, що на основі поглибленого аналізу інформації про порушення прав громадян до стану організації й забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні, їх охорони й захисту від порушень привертається увага всіх органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій, профспілок, інших суспільних формувань і самих громадян. Публікація подібних щорічних звітів слугує офіційною підставою усунення правопорушень і недоліків, своєрідним «стимулом» подальшого вдосконалення діяльності органів державної влади, інших організацій, їх посадових осіб і службовців із метою забезпечення реалізації й захисту прав людини в Україні¹⁹.

Що стосується третьої групи юридичних гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина у сфері запобігання й протидії корупції, а саме організаційно-правових гарантій, то їх сутність зводиться до забезпечення можливості звернення осіб, яких визнано потерпілими від корупційних правопорушень, за захистом своїх прав до суду або до відповідних вищих державних органів. Ці гарантії можна розподілити залежно від порядку їх реалізації на судові та адміністративні. Судові організаційно-правові гарантії реалізуються через право особи подати цивільно-правовий позов (наприклад, про відшкодування завданої шкоди) або адміністративний позов (щодо визнання незаконними дій чи бездіяльності представника органу державної влади або місцевого самоврядування). Водночас адміністративні організаційно-правові гарантії полягають у можливості особи подати заяву до вищого органу державної влади щодо незаконних дій чи бездіяльності посадових осіб нижчих за ієрархією органів. Ці гарантії також передбачають можливість осіб звертатися за захистом порушених прав до спеціально уповноважених органів (наприклад, Служби безпеки України, органів прокуратури та внутрішніх справ, спеціальних антикорупційних органів тощо).

Варто зазначити, що, крім класифікацій гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини й громадянина у сфері запобігання та протидії корупції, розглянутих вище, існують також інші класифікації. Однією з них є класифікація за критерієм правового становища особи, відповідно до якої гарантії поділяються на загальні, спеціальні та індивідуальні. Така класифікація ґрунтується на правовому статусі конкретної особи. Так, загальні гарантії можуть застосовуватися всіма без винятку фізичними

¹⁸ Колеснікова М. Гарантії адміністративно-правового забезпечення права власності на інформацію у сфері публічного управління / М. Колеснікова // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 337.

¹⁹ Сравнительное конституционное право / [Б. Топорнин, В. Чиркин и др.]; отв. ред. В. Чиркин. – М.: Манускрипт, 1996. – С. 130.

особами, тоді як спеціальні гарантії можуть забезпечувати права й свободи лише окремих категорій населення, а індивідуальні гарантії надаються винятково в конкретних суспільних відносинах для конкретно визначених суб'єктів²⁰. Ми згодні з такою класифікацією гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини й громадянина у сфері запобігання та протидії корупції. На нашу думку, будь-які гарантії в цій сфері повинні обов'язково мати всезагальний характер дії, що виключає можливість їхнього поділу на спеціальні чи індивідуальні.

Ще однією класифікацією гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції є їх поділ за функціональним критерієм на гарантії реалізації та гарантії охорони (або ж захисту) прав і свобод громадян. Окремі автори вважають, що до цієї класифікації варто віднести також гарантії відновлення.

Адміністративно-правовими гарантіями реалізації прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції є врегульована адміністративно-правовими нормами діяльність уповноважених органів у сфері державного управління, що спрямовується на застосування чинного законодавства, яке визначає права та свободи громадян у сфері запобігання й протидії корупції. До видів такої діяльності можна віднести правотворчу, правозастосовну, а також організаційну діяльність згаданих органів і їх посадових осіб.

Адміністративно-правові гарантії захисту прав і свобод людини й громадянина у сфері запобігання та протидії корупції виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави. Фактично такими гарантіями є передбачені адміністративно-правовими нормами заходи, що вживаються уповноваженими органами або їх посадовими особами у сфері запобігання й протидії корупції та спрямовуються на відновлення порушеного права, відшкодування збитків і притягнення порушника до відповідальності. Такими гарантіями є конституційне право громадян на оскарження та загальний нагляд прокуратури, представництво прокурором інтересів громадян.

Що стосується відмінності між адміністративно-правовими гарантіями реалізації та захисту, то, на думку Е. Олефіренка, перші полягають у створенні умов для втілення в життя прав і свобод людини й громадянина, тоді як другі – у створенні умов для відновлення порушеного права та притягнення порушників до юридичної відповідальності. Отже, захист, на відміну від реалізації, передбачає заходи, що застосовуються після правопорушення²¹.

Що ж стосується останнього виду гарантії, які входять до цієї класифікації, а саме гарантії відновлення, то станом на сьогодні вони є недостатньо дослідженими в юридичній літературі, оскільки переважає думка, що вони фактично є повторенням гарантії захисту. На наше переконання, відновлення заслуговує на те, щоб бути визначеним як окрема гарантія забезпечення прав і свобод громадян, оскільки в досліджуваних правовідносинах відшкодування шкоди має два аспекти, а відновлення порушеного права має особливе значення для особи, чиє право було порушено.

На думку окремих науковців, особливою гарантією забезпечення прав і свобод громадян є право останніх на самозахист²². У контексті досліджуваної проблематики ця гарантія має право на існування та може проявлятися у формі безпосереднього звернення до суб'єкта корупційного правопорушення з вимогою припинити незаконні дії або у формі використання технічних засобів аудіо- чи відеозапису з метою отримання доказів вчинення корупційного правопорушення.

Висновки. Таким чином, на сьогодні система гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції є досить широкою. Однак немає єдиного універсального критерію для структуризації відповідних гарантії. Тому надано характеристику основних критеріїв класифікації та охарактеризовано кожен із видів цих гарантії. Так, аналізовані гарантії слід розділяти на загальні та спеціальні. До системи загальних гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян належать політичні, економічні, соціальні та ідеологічні гарантії. До спеціальних гарантії належать переважно юридичні адміністративно-правові гарантії. Юридичні гарантії складають велику

²⁰ Гуренко М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / М. Гуренко ; Нац. академія внутр. справ України. – К., 2004. – С. 124.

²¹ Олефіренко Е. Адміністративно-правові гарантії реалізації прав і свобод громадян : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Е. Олефіренко ; Нац. академія ДПС України. – Ірпінь, 2006. – С. 75–77.

²² Гориславський К. Гарантії права людини на самозахист життя та здоров'я / К. Гориславський // Право України. – 2001. – № 12. – С. 35.

групу гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції. Відповідно, найбільш поширеним поділом юридичних гарантій є класифікація на такі види: нормативні, інституційно-організаційні та організаційно-правові гарантії.

Держава повинна забезпечувати всезагальність дії гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції, оскільки за своєю правовою природою такі гарантії не можуть бути ні спеціальними, ні індивідуальними, адже корупція носить негативний загальносуспільний характер.

Класифікацію гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції за функціональним критерієм можна поділити на гарантії реалізації та гарантії охорони (захисту) прав і свобод людини. Також виокремлюються гарантії відновлення, які ще недостатньо досліджені, однак мають ознаки, що дозволяють виділити їх в окрему групу гарантій за функціональною складовою. Можливі й інші критерії поділу на види гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, однак на сьогодні немає такої класифікації, яка дозволила б структурувати гарантії з урахуванням усіх можливих критеріїв. Отже, наведені критерії та види гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян є основними, проте не вичерпними.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі, зокрема, щодо порівняльно-правового аналізу гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції в Україні та інших країнах Європи, щодо еволюції гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції в Україні та країнах-членах Європейського Союзу, щодо реформування законодавства України про боротьбу з корупцією.

Отже, нами охарактеризовано проблематику класифікації гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Анотація

Статтю присвячено класифікації гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції. Здійснено характеристику основних критеріїв класифікації гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. Здійснено класифікацію гарантій адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції. Проаналізовано загальні та спеціальні гарантії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання й протидії корупції.

Summary

The article is devoted to the classification of the guarantees of administrative and legal insurance of the rights and freedoms of citizens in the sphere of preventing and combating of corruption. Description of the main criteria for the classification of administrative and legal guarantees of the rights and freedoms of citizens on preventing and combating of corruption is done. Classification of administrative and legal guarantees of the rights and freedoms of citizens on preventing and combating of corruption, including the functional criterion, is done. The common administrative and legal guarantees of the rights and freedoms of citizens on preventing and combating corruption are analyzed. Special administrative and legal guarantees of the rights and freedoms of citizens on preventing and combating of corruption are characterized.

Використана література:

1. Лазур Я. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Я. Лазур ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2011. – 454 с.

2. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Боброва Н. Гарантии реализации государственно-правовых норм / Н. Боброва. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1984. – 163 с.
5. Кожухін В. Право звернення громадян як гарантія забезпечення їх прав і свобод / В. Кожухін // Держава і регіони. – 2007. – № 3 – С. 4–7.
6. Пабат О. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Пабат ; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2008. – 21 с.
7. Чубенко І. Протидія корупції як засіб захисту прав і свобод людини і громадянина / І. Чубенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nads.gov.ua/document/42106/1_2004_4ybenko.doc.
8. Мартиненко Б. Права і свободи громадян у юрисдикційних провадженнях: адміністративно-процесуальні гарантії / Б. Мартиненко // Право України. – 2006. – № 11. – С. 17–20.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–37. – Ст. 446.
11. Про звернення громадян : Закон України від 12 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
12. Тодика Ю. Конституційний принцип гласності як гарантія основних прав і свобод громадян / Ю. Тодика, В. Серьогін // Право України. – 1998. – № 6. – С. 22–24.
13. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
14. Про порядок відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду : Закон України від 1 грудня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 1. – Ст. 1.
15. Колеснікова М. Гарантії адміністративно-правового забезпечення права власності на інформацію у сфері публічного управління / М. Колеснікова // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 335–340.
16. Сравнительное конституционное право / [Б. Топорнин, В. Чиркин и др.] ; отв. ред. В. Чиркин. – М. : Манускрипт, 1996. – 729 с.
17. Гуренко М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / М. Гуренко ; Нац. академія внутр. справ України. – К., 2004. – 448 с.
18. Олефіренко Е. Адміністративно-правові гарантії реалізації прав і свобод громадян : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Е. Олефіренко ; Нац. академія ДПС України. – Ірпінь, 2006. – 210 с.
19. Гориславський К. Гарантії права людини на самозахист життя та здоров'я / К. Гориславський // Право України. – 2001. – № 12. – С. 35–39.